

ACC. N:R **M. 10225** : 1-18.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landskap: *Småland* Upptecknat av: *Janne Augusten*
Härad: *Lunnerbo* Adress: *Näs Götteryd*
Socken: *Götteryd* Berättat av: *Benedikta Eliasson*
Uppteckningsår: *1947* Född år *1839 i Götteryd*

Hemsmets prydnade sid 1-18

Luf 49.

Hemmets prydnad.

Lövning. Vid midsommar lövade man alltid i hemmet. Man bröt kvistar i olika storlekar av lönn, rönn, ek, okei, björk lind m. flera trädslag men de mesta grenarna var lönn. De avbrutna lövgrenarna hängdes eller stuckos in, en kvist på varje ställe, i de spikar och haspor som funnas i Taket samt vid alla de spikar och föremål av alla slag som voro på väggarna i stugan. Kvistarna med löv som sattes upp i stugan voro omkring $\frac{1}{2}$ eller $\frac{3}{4}$ alnar långa. Stuen på spikarna i fastan⁴ och i springarna emellan bräderna på hemligkuset lövades.

I den stora svarta "flyan" i stugan stoppades in toppen av en liten björk med lövet nedåt så att allt det svarta i spisen blev osynligt.

Ett stort "bukit" kopparkrus sattes fullt med löv och vatten östes i det så att lövet skulle hålla sig friskt över hylgen. Kruset sattes på bordet i stugan. Vid bida sidor om fastedörrarna sattes höga lövrika björkar, en vid vardera ändan av fastebroen. De bundos för det mesta samman i toppen genom att knyta några grenar med varandra.

Golvet i stugan var i vardagslag alltid bart men om lördagseftermiddagarna hackades fint gransis som ströddes på golvet om lördagskvällen och fick ligga till måndagsmorgonen då det sopades ut. Risandet under hylgdagarna var en aldrig sed som slutade strax före 1890 och den ansåg att hålla stugan med frisk skogsluft. Det fanns nog några äldre personer som risade i stugan ända till sekelskiftet.

Om julaftons förmiddag bars in en del
lång råghalm som breddes ut i ett tjockt
lager över hela stuggolvet och fick ligga
kvar till efter nyåret då den bars ut och
var då uppsliten och kort som hackelse.
Ene, löv eller sand har jag ej hört omtalas
på golvet, Folket gick mycket av tiden med
träskorna på inne och golvet var ofta i behov
av att skuras. Något ris kunde inte vara
inne om vardagarna ty då kom det grävar
i ull och gjättefall m.m som arbetades och
hönsen skulle då spekat ris och grävar i to-
korgen och så mycket som fanns. På detta
århundrade har ej funnits ris på golvet
utan troligen vid begravningar i början
av 1700-talet men även detsamma är nu bort-
lagt. Gamla torparkvinnor vara nog de
som hade ris på golvet längst

Stuggolvet skurades varje lördagseftermiddag med vitmossa och varmt vatten och fick sedan sopas flera gånger innan det var riktigt fritt från mossa när det blivit torrt. Ända till sekelskiftet skurades golven för det mesta med vitmoss. Före 1850 skurades golven med granris och graft grus men det behövdes bra med hett vatten till att lösa upp smörjan. Golven sades bliva mycket vita av denna behandling men knaggarna växte för varje gång. När det slaktades svin inne var det brett ett tjockt lager av sågspån på golvet för att ta emot vattnet. Några mattor användes ej ty på de flesta ställen hade man ej några. Vävar liknande nutidens trasor användes för men man sydde ihop sådan väv till dubbel bredd och användes som täcke ovanpå

sänghalmen i bäddarna i stället för lakan. Barnen ville mycket hellre ligga på lasetäcke än på nya sjöttefalls-lakan ty de stucko sig av de sputar som ännu funnas kvar i dem. De mesta hade några halmmattor som de själva vävt och kantat dem med tyg men de hade så lätt att gå sönder och bliva missprydda så de användes ej utan vid särskilt högtidliga tillfällen. När jag var liten fanns det en och annan halmmatta på golven men efter 1905 äro de försvunna. Om man i nuvarande tid skulle värdesätta det arbete som gjordes med att väva en räcka halmmattor så skulle det bliva en stor summa och ändå voro de inte hållbarare än att en sinka på en stovelklack kunde riva ut halme ur den. Även barnen ville gärna plocka i mattan men för detta fingo de mycket pisk.

"Väggprydnader." På 1830 och 1840-talen var
nog väggarna bara på de flesta ställen och
skurades till högtiderna liksom golvet och
de omålade dörrarna och fönstret jämte
allt det fasta och lösa bohaget. Vid julen
fästes upp väggbonader och kopparstick med
olika bilder på. De flesta bilderna på kop-
parsticken voro hämtade från bibeln.

Efter junnadan togs dessa föremål ner
och lades i förvar till nästa jul. I mitten
av 1800-talet började man rätt allmänt
tapetsera väggarna men på många ställen
dröjde det mycket längre. De första tape-
ter som användes voro brunaktiga och
randiga i lodrätt riktning eller hade
små klumpiga blommor och hade någon
likhet med de de tapeter som i senare
tid har kallats fastetapeter fast dessa

ej voro bruna. De ansågos vara mycket vackra när de kommo på väggarna efter vad de gamla berättade. I en del rum som renoverats har det funnits ett helt dussin olika slags tapeter ovanpå varandra men de flesta hava haft brun bottenfärg. På 1870-talet var det en och annan som hade tavlor på väggarna vilka alla voro med bibliska motiv. De köptes av kringvandrande handlare. På 1890-talet och vid sekelskiftet ^{gingo} många handlare omkring och sålde tavlor av olika slag. Bland annat hade de tavlor på hela konungafamiljen ^{och} av dessa sålde de många. När jag började minnas fanns kopparskick som pryddes på några ställen men alla äro nu försvunna.

På främre gavelväggen i stugan ovanför
långbordet var en stor lång hylla där
alla husets saker av koppar, tenn och
malm voro uppsatta som prydnad. Det
var en rätt stor samling på de flesta ställen
ty man höll sig med många sådana saker
och de voro nästan alltid nyslutsade
och blanka och användes ej utan på kalas
hemma eller till luns.

Bords och skäpprydnader.

Om vardagarna hade man aldrig du-
kar på några bord men om högtidarna
lade man på dukar ibland när man
hade stugan i ordning. Vid jul och andra
stora högtider hade man alltid duk på
bordet. Dessa dukar voro hemvävda
av "tärvegärn" och användes så lite
att de höll i långa tider. De flesta voro
vita.

men det fanns även de som voro randiga eller rutiga. Garnet färgades hemma.

När det var högtidligt hade man alltid en stor vit duk på bordet liksom vid alla björningar men vid begravningar hade man svart papper som man använde till att klä över så mycket som möjligt av föremålen och de husgerädsföremål som användes vid bordet.

På vad till man tittade i stugan var någon svart färg. Den stora drällsduken på långbordet fick vid kalasen sin beskärda del av kakesmat av många slag och mycket annan mat samt dricka och brännvin. Gästerna sutta till bords och mat och dryck. Längades runt bland folket vilket hade till följd att mycket spilldes på bordet. När gästerna blevo druckna sågo de ej utau hällde välling

och kil vid sidan av sin skål i stället för i den. Duken såg därför många gånger bedräglig ut och hade ökat i vikt varför den måste bytas så snart som möjligt.

Dessa jättestora dukar till långborden äro numera försvunna liksom de stora långborden. Några särskildt vanliga prydnader på skäpen funnas ej. De som hade klaffbyrå med klocka i dalastil som gick upp till taket hade virkeaskar och mindre saker på byrån. Övanpå skäpen stodo svarvade träaskar med lock på många ställen.

I regel voro möblerna omålade men i Burskult fanns en målare som kallades målaren och han målade många skåp som han satte irtalet på. Dem som jag sett hava irtal på 1840-talet och hade brun grundfärg.

På de flesta bondgårdar var byggnaden inredd till stuga kök och förstugokam-
mare och på alla 3 ställen eldade man på
"öppen spis". Där som var framkamrar
eller sickamrar voro dessa utau eldstad.

Fyrn i stugan var mycket stor och det
gick åt mycket ved till den om vintern då
även all maten lagades där. De flesta
av spisarna i stugorna murades igen på
1870-talet och en sättnug eller en fyrfota
kakelugn sattes in i stället. På de fles-
ta ställen i Jämskults rote var det svarta
rökhålet i fastekammaren kvar nästan
till sekelskiftet när det fanns sjäma-
re på ställen som måste hava öppen
eldstad för sitt arbete. Den "öppna spi-
sen" i köken var i bruk på många ställen
ända till 1910.

Belysning. För 100 år sedan hade man inga lampor eller fotogen att lysa sig med utan man lyste sig vid skenet från spisbrasan eller från stickan i stickestaken vid arbetet om kvällarna. Det var inte alltid att det blev ljus i hela rummet utan barnen fingo lysa med trästickor där det behövdes. Under julen fick man ej lysa med stickblocc när det var risk för eld fara i den myckna kalmen på golvet utan då lyste man sig med talgljus. Det gick även åt många talgljus i trälyktan för vintern.

När det blev tran att köpa hade man små tramlampor som användes emellanåt men de gavo ett svagt ljus samt rök och luktade illa. När det sedan kom fotogen i handeln hällde man en liten flask full och i denna sattes en kork i vars

mitt var ett litet hål och i detta var en
hemmagjord veke som låg i flaskan och gick
något litet ovanför korken och denna fändes.

Omkring flaskans hals bands ena ändan
av en stältråd eller ett snöre och den andra
ändan bands i en spik i taket så att
flaskan kom i lagom höjd för att lysa
vid en vävstol eller spinnsrock. Dessa pri-
mitiva lampor gavo ett svagt sken men
man hade dem ju nära arbetet. På 1820-talet
fanns en sådan lampa ännu i bruk i Gätersyd.
De första fotogenlamporna voro både små
och dåliga och stickbloss antändes rätt
mycket när man gick i rummen om kväl-
arna ända till sekelskiftet. På 1880- och
1890-talen hade man taklampor med
en vid bläckskärm över men vid sekel-
skiftet komma större taklampor i bruk.

I de gamlas barndom tog man en del
oduglig talg som ej var duglig till ljus vil-
ken man smälte. Man lade sedan av denna
på ett tefat och lade en tråd i den vilken
vilken man tände lite ifrån talgen. Detta gav
ett rätt bra lyse en stund men det måste
passas så att inte talgen rann över veken
och släckte ljuset. Under det första
världskriget måste nästan alla skaffa
sig karbidlampor men så snart fotogen
blev fri igen kastades lamporna till
skrot. Men under senaste krigsåren
hava en del karbidlampor använts i
göteryd. Man finner det många byar
och gårdar i Göteryd som ej äro hava
elektriskt ljus utan använda fotogen-
lampor.

Blommor.

I mitten av 1800-talet hade man avskurna blommor som prydnad vid midsommar och dessa sattes i ett tunnstop eller annat fjänligt föremål på bordet. Några blom-
vasar funnas ej på de flesta ställen.

Barnen gingo om midsommarafton i trängan för att plocka blommor och sökte då främst efter nattviol. "Jungfru Marie förklä" kierspila med flera blommor som hade hög stjälk. Om påsksöndag sattes in säljkristor i stugan i ett stop. Om påsk togs in påskliljor och till pingst pingstliljor samt hägg eller cyrenblommor allt efter som pingst kom tidigt eller sent.

Blommor av klöver, vildgräs, vass m. fl. växter brukades även som prydnad i stugan om somrarna.

Öfverring 1850 hade man fönsterträd på många gårdar men det var ej vanligt på alla ställen ty fönstren voro små och låga och det var trångt om plats i stugan. Längre fram blev det mera allmänt men alla blomburkar eller blomkrukor voro gjorda av trä varför de ej höllo så länge. Sedan ^{kom} lerkrukor i handelen och då ökades fönsterträden hastigt. De flesta blommor voro malmkläckor, blodsdroppsträd, seronslilja, korsblommesträ, balsaminer, pällagonier, en sorts träd med tjocka saftiga blad som användes att smörja sig med, samt på några ställen en lönn som stod i en lida på golvet och räckte uppfyllt taket där de vackra blommorna syntes väl, lönnen kallades innerlönn. Dessutom funnos myrtesträd på nästan alla ställen ty de flesta flickor planterade sådana i spåd ålder med tanke

på den dag då han behövde myrten till brudkrona. Kunde man stjäla sticklingar eller spilingar till träden sådes de trivas bäst och fick man dem till skänks fick man ej tacka för dem ty då blev det ingen tur. Det var inte svårt att få spilingar ty dåtidens folk färdades vida omkring och såga de något ovanligt så anskaffade de för det mesta lika dant.

På de flesta ställen hade man en rätt stor krans eller krona som var gjord av pappersblommor i olika färger och denna hängdes upp i taket till jul när det var varmt i stugan var den alltid i rörelse. På väggarna sattes upp julark med varje handa bilder. På slutet av 1800-talet fanns på många ställen minne över barn som avlidit. Det var en tavla på väggen med ett papper där namn födelse- och dödsdag var skrivit, under var en liten krans med blommor

Ovanstående anteckningar äro gjorda efter förhållandena i min mormors, Benedikta Eliassons hem i Snärshult under åren 1850 till 1889, ett redogöra för de ändringar som gjorts är sådets omöjligt. De öppna spisarna äro igenmurade. Stickejällen varpeklasse och alla spikarna i taket äro borta och taken äro spända med papp. Alla fönster och dörrar äro ersatta med nya som äro mycket större. Köket användes som boningsrum stugan användes ej. Det finnes ingen enda sak kvar från 1800-talet av möbler eller husgeråd.